

Список використаних джерел:

1. Nataliia Antoniuk, Michaela Harničárová (2022) Increase in socio-economic indicators as a stimulus for development of the university. Universities in motion: challenges and responsibilities. EAST EUROPEAN UNIVERSITY. Tbilisi. Georgia. P. 132-139.
2. Nataliia Antoniuk (2019) Theoretical and Methodological Approaches to Anti-Crisis Management of the National Economy in the Context of Decentralization: a monograph. Lutsk: Eastern European National University named after Lesia Ukrainka. 226 p.
3. Хапов Д. В. (2015) Інтегральна оцінка соціально-економічного стану регіону. // *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 1084-1089. URL: <http://global-national.in.ua/issue-4-2015/12-vipusk-4-berezen-2015-r/737-khaporov-d-vintegralna-otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-stanu-regionu> (дата звернення: 27.01.2023).

УДК 330.341.1

Карпенко Андрій,
д.е.н., професор,
професор кафедри економіки та митної справи,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
директор ГС «Запорізький кластер “ІАМ”»,
м. Запоріжжя, Україна

Карпенко Наталя,
к.держ.упр., доцент,
доцент кафедри економіки та митної справи,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ КЛАСТЕРУ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ РЕГІОНУ

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 р. спричинило в Україні значні людські та матеріальні втрати, а також переведення великої частини процесів у військову площину, що з часом почало відлунюватись на економіці країни. Важливими

кроками у таких обставинах стали заходи направлені на оптимальне поєднання та ефективне використання всіх ресурсів країни, пошук зовнішньої підтримки. Проте, значним поштовхом у забезпеченні зазначених цілей є не лише свідомо роль держави направлена на створення сприятливих умов для відновлення та стабілізації підприємницької діяльності, а й об'єднання різних стейкхолдерів навколо спільних завдань у межах окремих територіальних утворень і всієї країни.

Відомою є світова практика про суттєву роль малого та середнього бізнесу в розвитку економіки, забезпеченні добробуту населення та підвищенні конкурентоспроможності в цілому. У розвинених країнах для цього постійно здійснюються різноманітні заходи, що сприяють поліпшенню підприємницького середовища. Крім того, беззаперечною є інноваційна основа розвитку, де вагомою визнається роль малого і середнього бізнесу, який сприяє формуванню конкурентної економіки. Відповідно сьогодні суттєва увага має концентруватися на потенціалі різноманітних територіальних утворень і забезпеченні ефективного його використання. Це змушує переосмислювати структуру підприємництва та формування мережевої його взаємодії через створення та розвиток різних ефективних структур, бізнес-об'єднань. Важливо враховувати, щоб добровільне об'єднання незалежних учасників ринку створювало сприятливі умови взаємодії на основі врахування їх інтересів і потенціалу. Такі принципи сприятимуть майбутньому розвитку як об'єднань, зокрема кластерів, так і окремих їх учасників. Тобто кластери можна розглядати як важливі інфраструктурні елементи інноваційної економіки, що здатні об'єднати суб'єктів підприємництва з метою їх розвитку, через нетворкінг, обмін досвідом, захист спільних інтересів, формування та підтримку сприятливого бізнес-середовища, взаємодію тощо. Кластер визначається як певна сукупність взаємопов'язаних підприємств та інших інституцій, які спроможні продукувати синергетичний ефект, а це в свою чергу зміцнює і покращує їх позиції у конкурентній боротьбі на локальному рівні регіону чи країни [1, с. 10]. Кластери виступають головним інструментом як смарт-спеціалізації регіонів, так і регіональних стратегій по інноваціям та діджиталізації [2].

Значний світовий досвід щодо розвитку економічних систем багатьох розвинених країн ґрунтується на кластеризації економіки. Тобто практика реалізації відповідної економічної політики доводить

привабливість застосування кластерної моделі в економіці, як одного з найбільш ефективних інструментів територіальної організації. Не випадково Е. Тоффлер назвав кластеризацію “новою хвилею розвитку капіталізму” [3]. Зокрема, сьогодні відмічається, що процесами кластеризації охоплено понад 50% економік провідних країн світу.

Ефективне застосування інструменту кластеризації характерне для економік як розвинених країн, так і для країн, що розвиваються. Кластеризація дозволяє не лише «врахувати особливості розвитку окремих територій, але й допомогти віднайти нові джерела конкурентних переваг соціально-економічних систем, перетворити цю форму мережевого співробітництва на невід’ємний інструмент регіонального розвитку» [4, с. 7]. Саме оптимальне поєднання можливостей та зусиль державних інституцій, освітніх, наукових закладів, виробничих та ринкових структур певної території через формування спеціальних об’єднань – кластерів, які зацікавлені у співпраці та кінцевих результатах своєї діяльності сприяє інноваційному розвитку економіки, а у поточній ситуації – швидкому та ефективному післявоєнному відновленні України. Кластери визначають як полюси (точки зростання), оскільки метою їх створення і функціонування є підвищення конкурентоспроможності (на території країни, міжнародної) його членів шляхом здійснення комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень, інновацій, освіти, навчання та реалізації спільних заходів політики підтримки [4, с. 9].

Практика реалізації кластерної моделі була започаткована в Україні ще в кінці 90-х років ХХ ст., проте суттєвого розвитку процеси кластеризації до сьогодні не отримали. За цей період було в різні роки створено декілька десятків кластерів, однак систематичний їх розвиток не підтримувався на державному рівні. Переважно ініціативи надходили від міжнародних організацій, які поступово намагалися надавати фінансову та організаційну підтримку. Не заперечуючи переваг кластерів, приватний бізнес не вдався до глибокої взаємодії, формування узгоджених ланцюгів створення доданої вартості. Схожа позиція належить і владі. Державні та місцеві органи влади начебто розуміють переваги кластерів. Вони погоджуються з необхідністю консолідації МСБ у кластерах, визнають їх важливими елементами ринкової інфраструктури, проте не вдаються до прийняття відповідної нормативно-правової бази, стимулювання відповідного руху. Випробування переваг кластерних

технологій і моделі ведення бізнесу відбувалося часом, зокрема окремі кластери успішно працюють і до сьогодні.

Чергове зростання уваги до кластерів і кластерних ініціатив припадає на останні роки (2020-2023 рр.), коли міжнародні донори вкотре намагаються дати поштовх для їх розвитку. Це співпало з ініціативами професійної спільноти АППАУ, яка робочою групою на платформі Industry4Ukraine розробила Національну програму Кластерного розвитку до 2027 р. [2]. Крім того, важливими стимулюючими процесами в цьому напрямі стали заходи щодо розробки і впровадження нового інструменту розвитку ринкової економіки – смарт-спеціалізації та реформа з децентралізації.

Смарт-спеціалізація займає безпосередню роль у формуванні та розвитку кластерів, оскільки з ними пов'язаний один із чотирьох принципів економічної трансформації («4 К»). Відповідно до Рекомендацій розроблення стратегії смарт-спеціалізації (RIS3) основними принципами є: 1) критична маса і відбір: обмежена кількість пріоритетів на основі регіональних можливостей та міжнародної спеціалізації, концентрація фінансових ресурсів і більш ефективне управління бюджетом; 2) конкурентна перевага: адаптація інноваційного потенціалу до потреб бізнесу через підприємницьке відкриття; 3) розвиток кластерів та створення платформ для міжгалузевих зв'язків у регіоні і поза його межами; 4) спільне (коллаборативне) управління: створення ефективної інноваційної системи на основі державно-приватного партнерства, модель чотирьох спіралей (quadruple helix) [5]. Смарт-спеціалізацію у довоєнний період визнали в Україні як актуальний напрям для розробки регіональних стратегій та інструмент прискореного розвитку нових технологій і підвищення рівня конкурентоспроможності економіки регіонів. Проте, попри визнану її пріоритетність у практичній площині реальний потенціал та рівень розвитку всіх учасників регіональних екосистем залишився не вивченим, а обрані пріоритети смарт-спеціалізації фіктивними. Проблема полягала у низькій залученості експертних спільнот, інноваційно активного населення і суб'єктів господарювання, частково у формальному підході до поставлених завдань. Загалом смарт-спеціалізація здатна стимулювати багато важливих напрямів регіонального розвитку: підтримка діяльності малого та середнього бізнесу; удосконалення співробітництва між регіональними стейкхолдерами; запровадження нових форм співпраці між різними

сферами діяльності; розбудова та відновлення соціально-економічної інфраструктури; підвищення інноваційності та рівня конкурентоспроможності регіонів; удосконалення та покращення спільної роботи в межах інноваційного розвитку держави тощо.

Започаткований у 2014 р. процес децентралізації та створення ОТГ в Україні як складова державної політики регіонального розвитку, створив підґрунтя для укорінення кардинальних інституційних перетворень, підвищення якості життя громадян і мав велике значення для продовження секторальних реформ. Тривалість і темпи реалізації реформи мали різну динаміку протягом останніх років, проте зміна системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади в Україні забезпечила формування нової системи відносин між різними гілками влади та новий баланс стримувань і противаг. І хоча децентралізація визнана однією з найбільш успішних реформ за останні роки, вона спричинила для багатьох суттєву невідповідність між бюджетами громад та отриманими повноваженнями і відповідно, відсутність можливості самостійно виконувати всі зобов'язання без постійної сторонньої підтримки. Тому актуальним є пошук нових інструментів та розробка обґрунтованих механізмів стабілізації та розвитку територіальних громад, якими здатні бути кластери. Оскільки найбільш суттєвим джерелом доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні є 60% податку на доходи фізичних осіб, які вони отримують з людей, зайнятих на їхній території, тому зростає увага громади щодо залучення нових інвесторів та стимулювання розвитку бізнесу, формування на їх територіях кластерів. Актуальним для громад стає залучення на свої території конкурентних підприємців, які здатні не лише надавати послуги для громади, а й створювати робочі місця, сплачувати податки, мати й формувати активну громадську позицію та відповідно бути свідомо налаштованим покращувати рівень життя в громаді. У таких умовах кластери є тими структурами, які здатні не лише сконцентрувати успішні бізнеси у власній спільноті, а й забезпечити переміщення тих, які були віддалені.

Поточна діяльність Запорізького кластеру "ІАМ", що був створений у 2020 р. продемонструвала важливі позитивні зрушення не лише у довоєнний період, а і під час військового стану. Зокрема, сьогодні кластер об'єднує 27 учасників (бізнес, ЗВО, ТПП тощо) та має значну групу експертів і команд, що здатні вирішити широкий

спектр поточних і стратегічних питань у напрямках: промислова автоматизація, робототехніка та ІТ (зварювальні системи, безпілотний транспорт, елементи розумних систем, контроль процесів та обладнання); промислове та технологічне машинобудування (металообробка та апаратне забезпечення, гальванічне покриття, інжиніринг, будівництво); виробництво (адитивні матеріали, ливарне обладнання, деталі та готові вузли, автозапчастини та запчастини для техніки, крани і підйомне обладнання); зелені технології; розумне поводження з відходами; стандартизація та сертифікація тощо. Запорізький кластер “ІАМ” є активним учасником Українського кластерного альянсу, що збільшує його можливості в напрямі інтернаціоналізації та дозволяє пришвидшити позитивні зрушення у співпраці з європейською кластерною спільнотою.

Отже, фінансування від міжнародних організацій і проактивна позиція когорти представників бізнес-спільнот, а також зміни спричинені децентралізаційними процесами та визначена пріоритетність регіонального розвитку на основі смарт-спеціалізації започаткували активізацію кластерного руху. Кластери, як бізнес об'єднання, формують сприятливе середовище для МСБ щодо підвищення їх інноваційної активності та створення ланцюгів доданої вартості. Кластери дозволяють акумулювати інноваційний потенціал не лише МСБ, а й інших стейкхолдерів локального утворення (регіону) і, відповідно, забезпечувати синергію щодо його реалізації. В умовах повоєнного відновлення кластери, які засновані на добровільних засадах з метою кооперації та діалогу зі всіма стейкхолдерами різних рівнів здатні відповідально розвивати громади, регіони, сприяти розвитку людського капіталу та національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Карпенко А., Гурбик Ю., Карпенко Н. Генезис кластерної теорії в економічній науці. // *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 4–16. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/409/425>
2. Національна програма кластерного розвитку до 2027. Концепції, орієнтири розвитку, рекомендації. Проєкт. 2020. 74 с. URL: <http://surl.li/flzjs>
3. Гоффлер Е. Третя хвиля / Перекл.: А. Євса, за ред. В. Шовкуна. 2000. Київ : Видавничий дім «Всесвіт». 480 с.
4. Теорія і практика кластеризації економіки : монографія / за наук. та

заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 336 с.,

5. Foray D. et al. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3). Joint Research Center, 2012. URL: <http://surl.li/flzke>

УДК: 322.122

Подзізей Олег,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

Шматковська Тетяна,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

ВІДНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Війна, що триває нині в Україні внаслідок збройної агресії російських покидьків, призвела до структурних зрушень в економічній системі держави та нівелювала чимало досягнень, які вдалося здобути нашій державі у сфері реформування адміністративно-територіальної системи та бюджетної децентралізації. При цьому система територіальних громад, яка лише почала демонструвати зростання соціально-економічних показників розвитку регіонів. Наразі ж, відбуваються суттєві зміни у сфері фінансування проєктів соціального розвитку територій, що призводить до зміни бюджетних потоків, котрі першочергово спрямовуються на потреби забезпечення оборони нашої держави. У свою чергу, внаслідок падіння економічної активності суб'єктів господарювання скоротився загальний обсяг інвестиції приватних підприємств. Загалом такі трансформації мають наслідком падіння конкурентоспроможності територіальних громад, як суб'єкта економічної системи держави. В той же час, формування підходів